„ПОМАШКИЯТ ЕЗИК” КАТО ИДЕНТИФИКАЦИОНЕН ПРИЗНАК

Елена Каневска-Николова

Пловдивски университет "Паисий Хилендарски", Филиал – Смолян

Говорът на помаците в Северна Гърция е най-добре запазен в селата край Ксанти, но т.нар. *помашки език* се говори освен в шест района на област Ксанти, в осем района на област Родопи и в два района на област Еврос (вж. Мангалакова 2011: 134-135).

Според съвременната антропология в плоскостта на селското общество етнокултурната и националната идентичност са в най-малка степен плод на индивидуален избор. „По правило *изборът* в селското общество е колективен, резултат от трайни и улегнали родови и общностни стратегии, адаптирани към социалната норма или съизмерващи се с нея” (Вълчинова 1999: 12). В този смисъл в помашките села в Северна Гърция е налице не избрана, а *приписвана* идентичност, формирана под въздействието на външен натиск, което е предпоставка за колебанието на отделния индивид между два или повече етнически етикета на национално или културно самоопределяне. Става дума по-скоро за набор от културни специфики, „получили социална видимост на „традиция” и старинност” (цит. съч.: 14).

Докладът проблематизира въпроса *Доколко езикът може да бъде идентификационен признак?* Ще използвам като отправни точки две мнения на съвременни езиковеди:

„...езиците (в частност книжовните езици) са жива памет за извървените пътища от съответните народи. Затова и тази памет е уникална” (Вълчев 2009: 249).

„...между всички ни (от българския народ) съществуват здрави връзки, сакрални и свещени. Най-силната от тях е езикът.

Човекът се ражда в езика, който присъства като един от основните компоненти (наред с пространството наоколо и обкръжението на близките) в сакралния образ на родината...

Езикът възниква в човека, в неговия мозък, и човек придобива способност да структурира действителността чрез разнообразни модели. В съзнанието му се оформя картина на света, защото светът, който населяваме, съществува до голяма степен и благодарение на езика, който го интерпретира" (Исса 2012: 12).

Едно от последните изследвания, очертаващи картината на българоезичната общост в Северна Гърция, е книгата на журналистката Т. Мангалакова „Нашите в Гърция. Сред помаците в Западна Тракия" (2011). Изследването на една регионална идентичност е пречупено не през религиозна призма, а през релацията с езика. Въз основа на атитюдите[1] на записаните от авторката носители на т. нар. помашки език могат да се посочат няколко идентификационно-езикови модела. Господстващата оценъчна нагласа е **наши** *(ние)* **– помацки** *(езикът)*:

Хусния: „В Скеча сме **наши**, думаме **помацки**" (2011: 28).

Фатне от Гьокче бунар: „думаме **помацки** дома" (2011: 25).

Ахмет Имам: „Говорът се предава от баща на дете. Врит селата знаят, ама се заборави. Гръцкото и турското преобладава сега..." (2011: 29).

Хусниа от Мемково: „Говорим **помацки**. Ние сме **наши**... Разбираме и урумски, турски, болгарски, помацки".

Притежателното местоимение „наши" отграничава тази общност от другите като културно-религиозна принадлежност и приобщеност към мюсюлманите от българската част на Родопите, с голяма част от които са в роднински отношения. Езикът им обаче е „помацки" – според тях

[1] Понятието *атитюд* (от лат. aptitudo 'готовност, склонност', итал. attitudine 'предразположение') в българската социолингвистична литература се синонимизира най-често с терминологичните словосъчетания „оценъчна нагласа" и „оценъчно отношение". Под „езикови атитюди" се разбират „взаимните поведенчески и оценъчни нагласи и предразположения на носителите на различни езици (или различни форми на съществуване на езика) както към чуждите, така и към техните собствени езици или езикови варианти" (Пачев 1993: 81). Атитюдите са и обективни, и субективни по своя характер феномени, които детерминират поведението на личността, обединявайки социалното и психологическото (Алексова 2009).

различен от урумски (гръцки), турски и български, докато според българската журналистка и нейния водач „нашите говорят добър български, като използват гръцки и турски език за цифрите и числата” (Мангалакова 2011: 17).

Другите две идентификационни характеристики са помаци (≠ турци) и мюсюлмани (≠ турци и = турци), а езикът е определен като помацки, наш или български:

помаци (≠ турци) – помацки

Кадир от Синиково: „**Помаци** сме врит, **нема турци**. **Помацки** лафим, разбираме се с болгарите...” (2011: 32).

Защо турци, а не помаци? ... (122).

помаци – български/помацки

Баки от Гьокче бунар: „Има адни думат болгарски, други думат турски. Аднисa викот „Ние сме турци”, други викот „Ние сме гърци”, други „Ние сме помаки”. Врит са адно... Аз сам **помак**, майцина дума **боулгарско** или **помацко**” (2011: 35).

мюсюлмани (≠ турци) – български

Али Ронго: „Говорим речки урумски, турски, месеци и цифрите са турски, другото е врит на **български**. Разбираме се с хората от Широка лъка, Пампорово, Смолян, много думи са родопски... Ние **не сме турци**!” Отговорът на въпроса, какви са всъщност, е: „**Мюсюлмани**” (2011: 18).

В помашката таверна „Агнандема” край Ксанти събеседниците на българската журналистка се разграничават от всички, но изтъкват родството си с българите: „Ние не сме нито гърци, нито турци, не сме много и българи, но сме от един род, „акраба” (роднини)” (2011: 123).

мюсюлмани (= турци) – наш

Жена, родом от Мустафчово, която говори „**наш**” (както го наричат местните мюсюлмани), се представя за **туркиня** (2011: 21).

Мехмет от Шахин: „**Мюсюлмани** по вярата, **турци сме**.”

Хайрие от Кидарис: Я съм са **турчинка** родила, я съм **мисюльманка** (личен запис).

Колебливи са нагласите и мненията и относно характера на езика:

помацки = наш

Авторката стига до заключението, че „по този начин чрез конструиране на *„помацки език”* българоезичните мюсюлмани в Гърция се разграничават от турците и опитите за турцизация... ...езика, на който общуват гръцките помаци, наричат *„помацки”*, но и те, и роднините им в България назовават „**наш**” (2011: 55).

помацки = български

Али Ронго: „Говорим речки урумски, турски, месеци и цифрите са турски, другото е врит на **български**...; *Баки* от Гьокче бунар: „...майцина дума **боулгарско** или **помацко**”.

помацки = турски

Ахмет от Лъджата: „Сичкото турско, учиме турско в училището. Ама и гръцко са учиме... **Помацки** и **турски** едно е.” (2011: 33).

помацки ≠ турски

В помашката таверна „Агнандема” край Ксанти: „Нямаме нищо общо с турския език, но ще ни го направят майчин. България може да ни помогне” (2011: 123).

помашки = български + гръцки + турски + славянски

Зафериос Мекос (адвокат): „**Помашкият** има елементи на **български, гръцки** и **турски** и **славянски** език... Правилно е те да бъдат оставени да бъдат помаци” (2011: 41).

Какво е мнението им за издадения през 1996 г. Помашко-гръцки речник: „Той не е съставен от екип филолози, учители, експерти. В него няма много оригинални помашки думи, много думи в него са взети от гръцкия и турския език” (2011: 124).

На фона на „колебливата” идентичност като субективни оценъчни нагласи обективната картина на езиковите данни[1] показва, че т.нар. помашки език споделя всички характерни особености на родопските говори на българска територия:

[1] Лични записи, както и „Помашко-гръцки речник” на П. Теохаридис.

- общ застъпник на старобългарските носови и ерови гласни (**ô**, **а**, **ъ**);
- широко **е** (**ê**) като основен застъпник на старобългарската ятова гласна без оглед на позицията му в думите;
- акавизъм (преминаване на неударена гласна **о** в **а**);
- отмет на ударението към начална сричка;
- тройно членуване[1];
- падежни форми при имената;
- съхранени старинни местоименни форми;
- специфичен словоред;
- архаични лексеми, засвидетелствани в старобългарски писмени паметници и др.

Веднага след появата на Помашко-гръцкия речник и Граматиката на помашкия език последва публикация на Секцията за българска диалектология и лингвистична география към ИБЕ при БАН по повод на т.нар. "помашки език" с категорично заявената теза, че говорите в Ксантийско и Гюмюрджинско са „продължение на диалектите в Смолянско и на девисилските села в Крумовградско и споделят техните особености от различните езикови равнища" (Секция БДЛГ 1996: 2). След като представят най-характерните особености на тези български говори и отбелязват наличието на множество грешки, плод на „филологическа некомпетентност", авторите стигат до извода, че „езиковите факти и научните аргументи са най-неоспоримото доказателство за българския произход" на съчинения в Гърция „помашки език" (Секция БДЛГ 1996: 8). Не закъснява реакцията и на проф. Ив. Кочев, който също отбелязва многобройните грешки в гръцките издания и разглежда най-характерните особености на южнородопските говори, като обобщава, че „диалектът, залегнал в основата на „помашкия език", е от централнородопски тип с известен

[1] Наличието на тройно членуване при имената – най-характерната морфологична особеност на родопските говори, в „Помашко-гръцки речник" на П. Теохаридис е представено като фонетична промяна („τ, ν, σ се променят").

преход към западнотракийските говори, които генетично са тясно свързани с него” (Кочев 1996: 53). На опитите да се кодифицират помашките диалекти в днешна северна Гърция е посветена и студията на А. Йоаниду и Кр. Фос (Йоаниду, Фос 2001).

От социолингвистична гледна точка картината се усложнява – обективните данни не се потвърждават от господстващите (доминиращите) субективни оценъчни нагласи.

За разлика от родопските говори в границите на България, които са силно повлияни от книжовния език, главно чрез медиите, южнородопските говори отвъд границата са се консервирали и са запазили един по-архаичен етап от развоя на тези говори – със запазена гласна ы[1], склоняван член[2], архаична лексика.

Дали този съчинен език ще се превърне в поредния опит за кодифициране на регионална писмена норма на български диалект и превръщането му в отделен език, ще покаже езиковата политика на балканските държави и най-вече на Гърция. Както отбелязва Г. Митринов, сътворяването на „помашки език” е планомерна и дългосрочна държавна политика на Турция и Гърция „с цел приобщаването на южнородопското мюсюлманско население в Западна Тракия съответно към турската и гръцката нация” (Митринов 2011: 19).

В основата на всяка държавна езикова политика е залегнал постулатът, че езиковата консолидация е предпоставка за национално единство. Първостепенно значение в езиковата политика на

[1] Гласна **ы** е засвидетелствана в говора на с. Тихомир, Кърджалийско (Тилков 1962; Кабасанов 1963), след като Л. Милетич съобщава за остатъци от произношение на **ы** в павликянското родопско наречие (Милетич 1912а: 13-16). По тази архаична особеност тихомирският говор се доближава до говорите в Солунско (за рефлексите на **ы** в говорите на солунските села Зарово и Висока вж. Иванов 1922: 93-94) и Неврокопско (вж. Мирчев 1933: 55-59), както и до някои банатски говори (вж. Стойков 1967: 101-102).

[2] За склонявани членни форми в родопските говори съобщават редица езиковеди като Л. Милетич, Ст. Младенов, Ст. Стойков, Ст. Кабасанов, Г. Клепикова, Р. Маринска и др. Очертавайки границите на разпространение на склонените членувани форми в българските диалекти, Т. Бояджиев обобщава, че тези форми днес се срещат в “островни ареали”, съсредоточени главно в южната половина на езиковата територия (Бояджиев 1999: 99-100).

Балканския полуостров е придобило изискването *своя държава със свой език* (Виденов 2003: 21). Пример за това е създаденият с декрет македонски книжовен език, който е друга книжовна формация на българския език, съществуваща успоредно с естествено формиралия се през Възраждането новобългарски книжовен език[1] на базата на североизточното българско наречие. Друг пример за кодификация на български диалект е книжовната кодификация на банатския говор през XIX в., но в този случай езиковата политика не е водена от държава, а от родолюбивата интелигенция на група села, отдалечени и изолирани от България. Така че езиковата политика отразява интересите както на държавните обединения, така и на отделни формирования или компактни емигрантски маси от една езикова общност (цит. съч.: 34).

Освен консолидираща и интегрираща функция книжовният език притежава и сепарираща функция. При обособяването на определени носители на езика става тяхното дистанциране както от съседните народи, така и вътре в езиковата общност. Както отбелязва М. Виденов, „другостта на езика е категорично указание за принадлежност към друга нация с друга история, друг манталитет и друга съдба" (Виденов 2003: 173). Сепаративната функция може да олицетворява политиката на определени обществени сили за насилствено обособяване в езиково отношение на част от носителите на един език, като предпоставка за такъв процес е наличието на повече държавни обединения, в които живее този народ с общ език (цит. съч.: 287). Точно такъв е случаят с т.нар. помашки език.

Езиковата ситуация в една държава задължително е обект на нейната правителствена езикова политика – тя не само че може, но и трябва да се управлява и направлява (Виденов 2003: 200). За съжаление българоезичните общности в северна Гърция не са обект на

---

[1] Основен тезис в социолингвистиката е, че появата на книжовните езици е в резултат на социално-исторически и обществено-икономически причини. За отношението между понятията *книжовен език*, *национален език* и *стандартен език* вж. Виденов 2003: 175.

българската езикова политика, която се води от некомпетентни чиновници и политици, а не от специалисти социолингвисти.

* * *

Abstract: The report presents several language-identification models based on the attitudes of the native speakers of the so-called Pomak language in Northern Greece written down by T. Mangalakova (a journalist). The prevailing attitude is our (we) - pomatski (language). The possessive pronoun "our" differentiates this community from others with its cultural and religious adherence to the Muslims of the Bulgarian Rhodopes, with the majority of whom these speakers are connected by kinship. The two other identification characteristics are Pomaks (≠ Turks) and Muslims (≠ Turks and = Turks), and the language is most often defined as "pomatski". The attitudes and opinions concerning the nature of the language are hesitant, too: according to some it is different from the urumski language (Greek), Turkish and Bulgarian, while according to others: pomatski = our; pomatski = Bulgarian, pomatski = Turkish; pomatski = Bulgarian + Greek + Turkish + Slavonic.

Against the background of this "multiple" identity manifested in subjective evaluation attitudes the objective picture of the linguistic data shows that the so-called Pomak language shares all the features of Rhodope dialects on the territory of Bulgaria – a common reflex of the Old Bulgarian nasal and "er" vowels (ô, a, ъ), akavism, triple article and case forms in the names, specific word order, etc.

Unlike the Rhodope dialects within the borders of Bulgaria which are strongly influenced by the literary language, mainly through the media, the South Rhodope dialects across the border have been conserved and have preserved a more archaic stage of the evolution of those dialects – with a preserved vowel ы, declensional article, and archaic vocabulary.

Whether the recent attempt at codification the written-regional norm of the Bulgarian language will bear results, will be evident in the language policy of the Balkan countries, especially the Greek language policy.

Keywords: Pomak language, language-identification models, attitudes of the native speakers, objective linguistic data, language policy of the Balkan countries.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Набие от Термес: // йȅ фчѐрạ ни дòйдạх / лạнù дохàдạх // ф аламòфци ùмам’ạ роднùни // тạ ùдим’ạ дạ вùдим’ạ òти йе ȅцạ ùскạлạ женàнạ òти лạнù сạ вùд’ạхм’ạ / тạ йе ùскạлạ ȅцạ дạ мạ вùди ейсȅ // тạ откàрạхạ мạ / дạ ùдạ дạ йе вùд’ạм женàнạ // тò йе д’ạлèча дạ вạрвùш // ạрабùсạ дукàрвạт сùчку //

Хайрие от Кидарис: // ạм йȅ сạм сạ тỳрчинкạ родùлạ мàйка / йȅ сạм мис’ул’мàнкạ мàйка // дọхàдạт си нạх ạйтỳф / дọхàдạт млàдисе ф с^{3}ботạ // нèмạме м^{3}жọв’ạ / айтỳф ùмạ със чил’èк жèнạ // мàмạ стàрạ йạ от аламòфци / до сùнọрạн сạм хòдилạ // пạтàтцạ ùмạм тạ гу рàбот’ạм // кọп’èм’е вạрчèн’е // мòнạ мàйкạ и ạсвà тạ сạ сèстри // мèне бọлù к^{3}рстạс / ạ л’ạ айтỳф пàднạх / пр’èснọ пùх ọт дọктòрạн / разб^{3}ркạно сùчкọ ф нèгạ // мèне мạ бọлù к^{3}рстạн ȅца //

Зайде от Синиково: // нù см’ạ ạттỳзи ạмạ нù см’ạ дạлèкọ ạттỳс / ạт дрỳгọ сèлọ см’ạ // нàшенọ синùкọвọ е д’ạлèчạ / бùр саàт’ с ạфтọмобùл’ạн // нù сме демèк нàй нạкрàй сèл’ọ / пък кạсạбàтạ ни е нàм искèчạ // тàм ни е нàм кạсạбàнạ // нù см’ạ пу селà рынạти //

ЛИТЕРАТУРА

Алексова 2009: Алексова, Кр. За прилаганите в българската социолингвистика методи за анализ на речевата вариантност и за необходимостта от съчетаване на количествени и оценъчни подходи при изследването й. – В: Език и литература, кн. 1-2, 2009, 79-106.

Бояджиев 1999: Т. Бояджиев. Склонени членувани форми в българските диалекти. – В: Диалектология и лингвистична география. София, 1999, 99-105.

Виденов 2003: Виденов, М. Българската езикова политика. София, 2003.

Вълчев 2009: Вълчев, Б. От историята на българския книжовен език към теорията на книжовните езици. София, 2009.

Вълчинова 1999: Вълчинова, Г. „Знеполски похвали”. Локална религия и идентичност в Западна България. София, 1999.

Иванов 1922: Ivanov, J. Un parler bulgare archaïque. Revue des ètudes slaves II, 1922, 93-94.

Исса 2012: Исса, К. На изток от Драгоман (15 въпроса за българския език). София, 2012.

Йоаниду, Фос 2001: Ioannidou, A., Kr. Voss. Kodifizierungsversuche des Pomakischen und ihre ethnopolitische Dimension. – Die Welt der Slaven XLVI, 233-250.

Кабасанов 1963: Кабасанов, Ст. Един старинен български говор. Тихомирският говор. София, 1963.

Кочев 1996: Кочев, Ив. За така наречения „помашки език” в Гърция. – Македонски преглед, №4, 1996, 43-60.

Мангалакова 2011: Мангалакова, Т. Нашите в Гърция. Сред помаците в Западна Тракия, 2011.

Милетич 1912: Милетич, Л. Павликянското наречие. – СбНУ, кн. XXVI. София, 1912.

Мирчев 1933: Мирчев, К. Следи от стб. ы в говора на с. Калапот, Зъхненско. – Сборник в чест на проф. Л. Милетич за седемдесетгодишнината му (1863-1933).София, 1933.

Митринов 2011: Митринов, Г. Южнородопските български говори в Ксантийско и Гюмюрджинско. София, 2011.

Пачев 1993: Пачев, Ан. Малка енциклопедия по социолингвистика. Плевен, 1993.

Секция БДЛГ 1996: Секция за българска диалектология и лингвистична география към ИБЕ при БАН. Съчиненият “помашки език” – български диалект от родопски тип. – В: Български език, кн. 3, 1996, 1-9.

Стойков 1967: Стойков, Ст. Банатският говор. – Трудове по българска диалектология. Кн.3. София, 1967.

Теохаридис 1996: Θεοχαρίδη, Π.Δ. Γραμματική της πομακικής γλώσσας. Παράρτημα: φράσεις και κείμενα, Θεσσαλονίκη.

Теохаридис 1996: Θεοχαρίδη, Π.Δ. Πομακοελληνικο λεξικο. Πομαοχτσκου – ουρουμτσκου λεκσικο, Θεσσαλονίκη.

Тилков 1962: Тилков, Д. Гласна ы в говора на с. Тихомир, Кърджалийско. – ИИБЕ, кн. VIII, 1962, 237-240.